

V specifické problematice práva národů na sebeurčení při přechodu od starých, vykořisťovatelských společenských struktur k nové komunistické společensko-ekonomické formaci se přirozeně promítá řada obecnějších teoreticko-metodologických přístupů a řešení ze všech součástí marxismu-leninismu. Naznačme své stanovisko k několika klíčovým otázkám této dialektické jednoty obecného a zvláštního.

Přístup k sebeurčení národů jako k politickému problému je jistě v plném souladu s Leninovou tezí, že „právo na sebeurčení národů znamená pouze právo na nezávislost v politickém smyslu, právo na svobodné politické oddělení od utlačujícího národa“ [Lenin 19, 1958: 264]. Vystává však otázka, zda k sebeurčení národů možno přistupovat jen jako k politickému problému, tj. zda je na místě interpretovat danou Leninovu tezi tak, že právem na sebeurčení národů rozumíme jejich právo na nezávislost *pouze* v politickém smyslu. Na tuto otázku odpovídáme záporně. Podle našeho názoru totiž smyslem této i jiných obdobných Leninových formulací je oddělit se zřetelně a jednoznačně od všech reformisticko-kompromisnických koncepcí, redukujících sebeurčení na otázku dílčích reforem v postavení utiskovaného národa na způsob smutně proslulé „kulturně národnostní, tj. personální, exteritoriální autonomie“, a bránících tím dosažení skutečné národní nezávislosti, tj. změny, která je nutně politického rázu. Z těchto formulací však nevyplývá, že by se právo na sebeurčení národa mělo týkat pouze politického sebeurčení. Politické sebeurčení má pro vývoj příslušného národa samozřejmě klíčový význam, neboť je *prvořadou* podmínkou a podstatnou náležitostí *celkového společenského sebeurčení národa*. Sebeurčení v tomto smyslu tím ovšem není a nemůže být vyčerpáno, neboť implikuje všechny sféry života národa v jejich dialektické jednotě. Politické sebeurčení národa je tedy třeba chápat jako nepominutelný krok rozhodujícího významu v procesu národního sebeurčení, ne však jako už dovršený a vyčerpávající způsob tohoto sebeurčení.

Právo na sebeurčení národů ve smyslu práva na svobodné politické oddělení od utlačujícího národa znamená právo na národní svrchovanost, to jest právo na *totální sebeurčení národa*, čili právo daného národa na to určovat bez jakéhokoli cizího vměšování nejen své politické, ale i ekonomické, sociální a kulturní vztahy, a to jak vnitřní, tak i vnější. Plného sebeurčení dosahuje tedy národ pouze tehdy, jestliže suverénně rozhoduje o záležitostech svého národního života ve všech jeho sférách.

Třebaže postulát práva národů na sebeurčení vyjadřuje právo národa uspořádat si na bázi rovnoprávnosti s jinými národy všechny své vlastní společenské záležitosti, neznamená to, že by snad bylo možno národní sebeurčení zaměňovat s celkovým řešením národnostní otázky, či dokonce s jejím řešením

v marxisticko-leninském duchu.(1) Otázka sebeurčení národů se týká *jen určité stránky národnostní otázky*, totiž problematiky vytváření nezbytných podmínek a předpokladů, resp. reálné možnosti pro to, aby národy mohly o svých záležitostech rozhodovat *svobodně, samostatně, bez cizího vměšování*. Heslo sebeurčení v marxistickém pojetí je vlastně jen „negativním“ pojetím řešení národnostní otázky, neboť nestanoví předem, jak mají vypadat konkrétní formy tohoto řešení [Šindelka 1972: 41—3]. Toto postavení a význam otázky sebeurčení národů při řešení celkové národnostní otázky se zračí v koncepci programových požadavků četných komunistických stran a je ověřeno praktickými zkušenostmi třídního boje dělnické třídy, v jehož čele stojí. Poněvadž se přímo netýká socialistických, nýbrž pouze všedemokratických přeměn, stává se pouze jednou z položek minimálního programu. Jde proto o otázku, „která v celkovém složení programu, v celém souhrnu programových požadavků má v podstatě značně podřadný význam“ [Lenin 29, 1955: 188].

V současné fázi, kdy už existuje světová socialistická soustava jako určující faktor světového vývoje a kdy se zhroutila celá koloniální soustava, zaznamenala už valná většina národů a národností celého světa nezvratné úspěchy v realizaci svého sebeurčení. Národy a národnosti, které se odtrhly od imperialismu a aplikují na své cestě k socialismu důsledně principy marxisticko-leninské národnostní politiky, si od samého začátku zajišťují podmínky pro svou plnou suverenitu. Jinak je tomu však v zóně, v níž se v mezinárodních vztazích uplatňuje reálný vliv kapitálu: tam je nutně národní a státní suverenity neustále problematizována. Mezinárodní vztahy v rámci světové kapitalistické soustavy se ovšem podle litery zakládají na principech politické rovnosti a nevmešování, promítnutých v chartě OSN a jiných mezinárodně právních normách. To vyjadřuje jistý obecný zájem všech příslušných subjektů — samozřejmě u každého z nich jinak, namnoze i zcela protikladně motivovaný — na vyhlášení a přijetí všedemokratické platformy za východisko regulace vzájemných styků. Ve skutečnosti je však oficiálně přiznávané právo národů a národností na sebeurčení v kapitalistické soustavě neustále porušováno systematickým vměšováním imperialistických mocností, dnes především USA, do vnitřních záležitostí jiných zemí. Je-li pro *oficiální ideologii* imperialistic-

(1) Není pochyb o tom, že národnostní otázka v té podobě, jak vznikla a existuje za *kapitalismu*, se řeší *plně a definitivně* úspěšnou výstavbou socialismu. Z toho však neplyne, že by byla rozřešena v každé podobě, tedy *jako taková vůbec*. I za socialismu existují národy a národnostní vztahy, a proto nemůže neexistovat národnostní otázka. Je to ovšem národnostní otázka s už podstatně novým problémovým repertoárem. Někteří autoři striktně odmítají chápat národnostní problematiku za socialismu jako specifický komponent národnostních otázek. Patří k nim I. P. Camerjan, který ve své práci z roku 1793 píše: „V důsledku plného vítězství socialismu je národnostní otázka v naší zemi rozřešena definitivně a nezvratně. Objektivními kritérii řešení národnostní otázky v SSSR jsou: 1. uskutečnění principu sebeurčení národů a národností; 2. dosažení faktické rovnosti sovětských národů a národností ve všech sférách společenského života; 3. formování socialistických národů a národností, jejich všestranný rozkvět a sblížení jednoho s druhým; upevnění přátelství mezi všemi socialistickými národy a národnostmi, jejich bratrská spolupráce... Nazývat úkoly, které stojí v oblasti národnostních otázek v naší socialistické společnosti, národnostní otázkou, znamená nebrat v úvahu onen podstatný rozdíl, který existuje mezi národnostními vztahy v socialistické a kapitalistické společnosti.“ [Camerjan 1973 : 192, 194] Jsme zcela zajedno s I. P. Camerjanem, že mezi národnostními vztahy v socialistické a kapitalistické společnosti je podstatný rozdíl. Nemyslíme si však, že zanedbávání, resp. přehlížení takového rozdílu je nutným logickým důsledkem pojetí národnostní otázky v širším smyslu, zahrnující problematiku národa a národnostních vztahů od jejího vzniku až do jejího úplného zániku, čili národnostní problematiku jako celek. Soudíme naopak, že takovéto celostní pojetí národnostní otázky je teoreticko-metodologicky opodstatněné a funkční.

kých mocností princip sebeurčení národů uznávanou normou, pak pro pragmaticky zaměřené třídní vědomí vládnoucí buržoazie, uplatňující se v její praktické politice, jež je *pravou podstatou* onoho oficiálního vědomí, je naopak normou, jejíž praktická upotřebitelnost závisí výlučně na tom, jak dalece v tom kterém případě odpovídá jejím vlastním, to jest specifickým a partikulárním třídním zájmům. Odtud i dvojí jazyk: pro veřejnost a pro *domo sua*. Přitom nepřehlédneme, že podstata buržoazních záměrů naráží i ve vlastním táboře na potíže, které plodí forma falešného vědomí, tedy na potíže plynoucí z toho, že víceméně početné skupiny buržoazie a maloburžoazie berou mnohdy demokratickou frazeologii vážně. Tento rozpor se navenek řeší neustálým balancováním, příklony a odklony od práva na sebeurčení v závislosti na tom, kde a v čem vládnoucí buržoazie v dané situaci spatřuje svůj prospěch. Koneckonců je ovšem přístup kapitalistických mocností k právu na sebeurčení — ať už tam, kde se o jeho realizaci teprve usiluje, anebo tam, kde je už na určitých úrovních dosaženo — podstatně ovlivňován tím, jak se utváří poměr sil ve světě a jak se v daných oblastech a jednotlivých zemích rozvíjí národně osvobozenecský boj.

Rozpor mezi tím, co ústy svých politických a ideologických představitelů imperialistické mocnosti o svém vztahu k právu na národní sebeurčení prohlašují, a tím, jak k němu ve skutečnosti přistupují, se stal v uplynulé dekádě na pozadí Carterovy lícoměrné kampaně o lidských právech ještě zřejmější než dříve. To lze dokumentovat na událostech v řadě zemí, v nichž se v uplynulém období konfrontovaly postoje a činy imperialismu s úsilím národů o realizaci svého sebeurčení. Jsou to například: likvidace imperialistické agrese proti národům Indočíny, vítězství vietnamského lidu proti americkým kolonizátorům i čínským vetřelcům, svržení loutkových režimů v Laosu a Kambodži; pád rasistického a koloniálního režimu v Rhodesii, jemuž nezabránil ani systém brutálního násilí britské správy, ani dalekosáhlé manévrování za pomoci loutkové Muzerewovy vlády; skvělé vítězství lidu Nikaraguy nad somozovskou diktaturou polokoloniálního ražení; osvobozenecský boj arabských národů, namířený především proti imperialismu Spojených států, zejména pak lidová protiimperialistická revoluce v Iránu a boj proti pokusům amerického imperialismu, sionismu a reakční arabské velkoburžoazie znemožnit arabskému lidu Palestiny uplatnit právo na sebeurčení a vytvoření vlastního státu. Přitom princip národního sebeurčení se průběžně aktualizuje též v mnoha formálně nezávislých státech. Národnostní útlak se projevuje neokolonialistickou politikou, zajišťovanou silou zbraní, nátlakem a vměšováním do vnitřních záležitostí četných zemí ve všech končinách světa. Carterova doktrína, jak známo, otevřeně vyhlašuje „právo“ USA obhajovat silou zbraní své národní zájmy v oblasti Perského zálivu i jiných dalších míst vzdálených od USA na tisíce kilometrů. K zjevným projevům ohrožení nezávislosti a svrchovanosti národů patří snahy USA učinit z Pákistánu nástupiště agrese proti Afganistanu. USA vykonávají však všemožný nátlak i na vyspělé kapitalistické země, své partnery z NATO i Japonsko, aby se podrobily diktátu nadnárodních monopolů v intencích upevnění vedoucí úlohy USA ve světě. Výstižně to vyjádřil L. I. Brežněv: „To, že si Washington svévolně osobuje jakési ‚právo‘ buď ‚odměňovat‘, nebo ‚trestat‘ nezávislé, svrchované státy, je však už zásadní otázka. Těmito akcemi vláda USA fakticky rozbíjí obecně uznávaný mezinárodní právní systém vztahů mezi státy“ [Interview 1980: 7]. Je samozřejmé, že skutečné účinky destruktivní politiky amerického imperialismu pro svrchovanost příslušných národů a států zdaleka nezávisí jen na jeho záměrech a přáních, ale zejména a především na tom, zda a jak jednotlivé země dokáží nástrahám imperialismu čelit a obhajovat svá nezadatelná práva. Že to je dobře možné, názorně dokazuje dlouho-

letá, relativně nezávislá zahraničně politická orientace Francie, jejímž projevem bylo například setkání prezidenta Giscarda d'Estaing s Leonidem Brežněvem v květnu 1980. V této souvislosti poznamenal před časem francouzský ministr zahraničních věcí J. Francois-Poncet: „Ano, Francie vede nezávislou zahraniční politiku. Vede jednání, s kým má v úmyslu a kdy to má v úmyslu, a nepotřebuje k tomu ničí souhlas“ [Rudé právo 1980: 7].

Zcela jinak než buržoazie přistupuje k národnímu sebeurčení proletariát. I jeho přístup je ovšem determinován třídní pozicí, avšak takovou, která umožňuje vyrovnat se s otázkou národního sebeurčení zásadně *na cestě společenského pokroku*, to jest tak, aby byla řešena v souladu s potřebami skutečně svobodného národního rozvoje. Právě to určuje vztah komunistů k otázce sebeurčení národů. „V otázce sebeurčení národů, jako v každé jiné otázce, nás především a nade vše zajímá sebeurčení proletariátu uvnitř národů“ [Lenin 1958: 209]. Otázka důsledné společenské emancipace národů je tedy ve své podstatě otázkou specifického společenského uspořádání v souladu se základními životními zájmy dělnické třídy. Zatímco pod vedením buržoazie se princip národního sebeurčení jako princip odsouvá stranou, kdykoli se dostává do kolize s třídně egoistickým zájmem buržoazie, v národním hnutí vedeném proletariátem se může uskutečnit vskutku principiálně, to jest tak, aby důsledně vyjadřoval *opravdové zájmy národa*, tedy objektivní zájmy nejširších pracujících mas národa. Této pozici proletariátu plně odpovídá bezvýhradné uznávání boje za právo na sebeurčení a tomu odpovídající úsilí komunistických stran o respektování národní a státní suverenity v mezinárodních vztazích. To se nejvýrazněji ozřejmuje v politice Sovětského svazu i ostatních socialistických zemí.

Jak dopodrobna osvětlil V. I. Lenin, bezvýhradné uznávání boje za právo na sebeurčení však neznamená, že by komunisté snad měli podporovat jakýkoli požadavek národního sebeurčení. V obecnosti lze říci, že směrodatným kritériem přístupu komunistů k jednotlivým požadavkům národního sebeurčení je prospěch společné věci proletariátu všech národů a národností, to jest princip proletářského internacionalismu; že rozhodně bojují proti jakýmkoli pokusům zneužít princip sebeurčení k likvidaci práv na sebeurčení jiných národů (etnických skupin), tj. proti sebeurčení sledujícímu cíle neslučitelné s všedemokratickými hodnotami a normami, na nichž se zakládá existující systém mezinárodních vztahů a mezinárodního práva. Podřízenost národního sebeurčení sebeurčení, respektive seberealizaci, proletariátu a pracujících vůbec nemůže být přitom v žádném případě vykládána jako právo vítězného proletariátu získávat pro vlastní národ jakékoli výsady na úkor jiných národů a národností anebo jako právo k „vývozu“ revoluce do jiných zemí, jak se o to v současnosti pokoušejí například představitelé čínského expanzionismu a hegemonismu. „Vítězný proletariát“, poznamenává Engels ve svém dopise Kautskému z 12. září 1882, „nemůže žádný cizí národ nějak oblažovat proti jeho vůli, aniž by tím podkopal své vlastní vítězství.“ [Marx-Engels 1971: 400]. Protože jedině národ sám má právo rozhodovat o svém osudu, může toto své rozhodnutí samozřejmě i měnit. „Přesvědčí-li se národ, že mu původně zvolené řešení nevyhovuje, může je změnit. Nelze pak argumentovat, že je už vyčerpal. Sebeurčení je v podstatě permanentní právo. Jeho zužování na jeden jednorázový akt by bylo jeho faktickým popřením.“ [Pomaižl 1978: 97] Revoluční proletariát se zasazuje o nové řešení otázky sebeurčení vždy, když znamená společenský pokrok.

V souvislosti se vztahem národního sebeurčení k třídním zájmům proletariátu vyvstává samozřejmě teoreticky i prakticky velmi významná otázka cha-

rakteru národního sebeurčení v samotném revolučním procesu, v jehož čele proletariát stojí.

Jak už jsme naznačili jinde, podle své obecně demokratické formy je princip národního sebeurčení určen jen nanejvýš abstraktně, konkrétně může být určen jen podle svého podstatného sociálně ekonomického a třídního obsahu v daném časoprostoru. V současnosti vyvstává buď jako úkol revolucí vedených ještě buržoazií nebo maloburžoazií, anebo jako úkol revolucí, které vede už proletariát. Zatímco mezi marxistickými teoretiky není sporu o tom, že v prvním případě se národní sebeurčení realizuje bezprostředně jako přeměna buržoazně demokratického rázu (obsahující ovšem už více či méně rozvinuté protiimperialistické prvky), v druhém případě nejsou odlišná mínění žádnou vzácností, i když nebývají projevována explicitně v teoretické formě, ale spíše ve formě dedukcí ze stanovisek implicitně obsažených v různých konkrétních historických rozborech.

Rozhodně nesouhlasíme s těmi, pro něž je úkol národního sebeurčení vždycky a jednoznačně jen buržoazně demokratického charakteru. Ve skutečnosti se *charakter tohoto úkolu* — obdobně jako charakter dalších všeobecně demokratických úkolů — *podstatně mění v kontextu socialistické revoluce*. Vezmeme-li daný úkol v jeho relativní autonomitě — a takový přístup je v jistých mezích plně oprávněný a nutný —, vystoupí jeho specifika, k nimž patří právě to, že jde, historicky vzato, o úkol buržoazně demokratického rázu. V negativním smyslu je tím řečeno, že vzhledem k vnitřní struktuře tohoto úkolu — v níž jde o vazby samostatnosti, svrchovanosti, rovnoprávnosti a svobody jen v omezeném rámci formálně pojatého humanismu a demokracie — nejde o úkol specificky socialistický.

Hlubší a podstatný obsah úkolu národního sebeurčení v socialistické revoluci plyne však teprve ze vzájemné vazby tohoto úkolu s ostatními úkoly, které revoluční proletariát a jeho třídní spojenci uskutečňují. Je dán tím, že se národní sebeurčení neuskutečňuje samostatně, nýbrž jako komponent systému genetických strukturních změn, zaměřených ve svém celku na vybudování socialistických společenských vztahů. Jinak řečeno, podstatný obsah národního sebeurčení určuje okolnost, že tento úkol, ač sám o sobě ještě nikoli socialistický, vystupuje v podřízené vazbě k socialistickým systémovým úrovním, k formujícímu se socialistickému systému jako celku, tj.: *představuje úkol socialistické výstavby a krok k socialismu*. Národní sebeurčení realizované v rámci socialistické revoluce se proto podstatně liší od sebeurčení v revoluci buržoazně demokratické. Už v první etapě socialistické revoluce, kdy se řeší otázka politické moci ve prospěch proletariátu, mění národní sebeurčení své původní buržoazně demokratické určení, neboť funguje už v intencích této nové proletářské moci. Tím však obsahová metamorfóza úkolu národního sebeurčení nekončí, nýbrž teprve začíná. Jde o to, že každý z elementů struktury tohoto úkolu — tím, že je zbaven svého dřívějšího abstraktního a formalistního předznamenání — mění i svůj specifický obsah a tak se podílí i na změně struktury celkového úkolu. Redukuje-li buržoazně demokratické pojetí sebeurčení národní a státní svrchovanost pouze na záležitost politickoprávní, proletářsko-socialistické pojetí vyzdvihuje i aspekt sociálně ekonomické svrchovanosti, podobně místo pouhé politicko-právní rovnosti mezi národy požaduje faktickou sociální rovnost atd. Tím, že *proletariát dovádí do důsledků pokrokové prvky* všedemokratického principu národního sebeurčení a propojuje je s dalšími, odpovídajícími potřebám nové společenské organizace, překonává tento princip v jeho původním pojetí a *povznáší jej na novou, historicky vyšší úroveň*.

Proti buržoazně demokratickému principu národního sebeurčení se tak staví *princip socialistického sebeurčení národů*.

Princip sebeurčení v revolučně proletářském pojetí se radikálně liší od ego-centrických interpretací národní svobody, svrchovanosti a samostatnosti v duchu buržoazního nacionalismu a kosmopolitismu, je jejich reinterpretací v kolektivistickém duchu proletářského internacionalismu. Národy realizující pod vedením dělnické třídy své socialistické sebeurčení rozvíjejí na podkladě progresivních kvalitativních přeměn ve sféře ekonomické, politické i ideologicko-kulturní bratrskou spolupráci a dobrovolně se sjednocují v boji za společenský pokrok ve světě. Tím se stávají *socialistickými národy*.⁽²⁾ Pojem socialistický národ chápeme ve smyslu definice S. T. Kaltachčjana: „je to nová sociální pospolitosť lidí, která vyrostla z národa či národnosti kapitalistické společnosti v procesu likvidace kapitalismu a vítězství socialismu, u níž se zachovaly určité etnické zvláštnosti její předchozí národní pospolitosti, ale v základě se na socialistických, internacionalistických principech přetvořil celý způsob politického, sociálně ekonomického a duchovního života“ [Kaltachčjan 1976: 283].

V této souvislosti nutno podotknout, že jestliže hovoříme jen o sebeurčení *národů*, není to z věcných, nýbrž čistě stylistických důvodů. Jinak marxismus-leninismus přiznává právo na sebeurčení nejen národům, ale i národnostem a vůbec všem velkým a kompaktním společenstvím lidu — ať etnicky homogenním či heterogenním — jež žijí na společném území a usilují o sebeurčení na podkladě jednoho či více integrujících pojítek. „Tak jsou subjektem práva na sebeurčení národy a národnosti, ale také společenství lidu (národy) sestávající z několika národů, národností nebo národnostních skupin, majících společné území, jednu nebo několik dalších pospolitostí (historickou, kulturní, jazykovou, náboženskou atd.) a sjednocených společenstvím cíle, který chtějí sebeurčením dosáhnout.“ [Starušenko 1960: 161]

Rozhodující význam v procesu realizace socialistického sebeurčení národů a národností má socialistická politická moc, v níž základní směr politiky určuje dělnická třída. Tato moc vzniká jako diktatura proletariátu. Jejím historickým posláním je potlačit odpor svržených vykořisťovatelských tříd a jiných třídně nepřátelských elementů a zajistit výstavbu socialismu podle vědeckých principů marxismu-leninismu. Dosavadní historické zkušenosti ukázaly, že vývojová linie vede od státu diktatury proletariátu, v němž moc je v rukou dělnické třídy ve svazku s ostatními pracujícími, k všelidovému státu, v němž nositelem moci je pospolitý socialistický lid, vedený dělnickou třídou. I všelidový stát zůstává ovšem třídním v tom smyslu, že rozhodující zůstává i nadále dělnická třída, že je to právě základní zájem této třídy, který určuje celkové zaměření jeho činnosti. Je to dělnická třída a její politická avantgarda, jež zůstávají i nadále jádrem politické moci. V tomto ohledu je tedy všelidový stát právem označován za přímého a bezprostředního pokračovatele státu diktatury proletariátu. Všelidový stát je však třídní i v tom smyslu, že na takto třídně profilované moci se spolu s dělnickou třídou účastní rovněž ostatní složky neantagonistické skupi-

(2) Plným právem hovoří I. P. Camerjan o národech, jež nastoupily cestu nekapitalistického vývoje k socialismu, jako o národech přechodného typu. Odmítá však aplikaci pojmu národa přechodného typu pro charakteristiku národů uskutečňujících přechod od kapitalismu k socialismu. Nehledě na rozdíly v charakteru národů v zemích rozvojových a kapitalistických, plynoucích koneckonců z rozdílů v ekonomicko-třídní struktuře těchto zemí, jejich společným rysem je, že k socialismu teprve přecházejí. S ohledem na to se nám nezdá označení národů v přechodném období od kapitalismu k socialismu jako národů přechodného typu, tj. ještě ne plně socialistických, neoprávněné: za předpokladu, že jsou respektována druhová specifika v rámci takového přechodného typu [Camerjan 1973: 65].

nově třídní struktury socialistické společnosti. Třídní charakter všelidového státu se zračí neomylně také v jeho vnější funkci, v tom, že je nástrojem obrany zájmů lidu před nebezpečím, která hrozí od světa kapitalismu, že podporuje v mezinárodním měřítku síly, jež bojují proti imperialismu.

Socialistický stát se ovšem od samého počátku opírá o sympatie a přímou podporu širokých nedělnických vrstev pracujících příslušných národů a národností. Komunistická strana jako vedoucí síla politického mechanismu usiluje vždy o jejich maximální politickou aktivizaci ve směru společenského pokroku a s ohledem na konkrétní historické podmínky také o jejich bezprostřední účast na věcech státních. Dokonce i v dobách nedlouho po svržení moci buržoazie a nastolení diktatury proletariátu, kdy politickou moc nemohl uskutečňovat ještě všechen lid, ale jen revoluční lid, Lenin hovoří o tom, že tento revoluční lid „... ochotně zapojuje *všechn* lid do účasti nejen na správě státu, ale i na moci, i do přímé účasti na budování státu.“ [Lenin 10 1954: 243] V duchu této leninské koncepce tedy neexistovaly nikdy žádné bariéry pro účast nedělnických vrstev pracující populace na moci. Jedinou podmínkou takové účasti bylo vždy pouze odhodlání a schopnost angažovat se v souladu s objektivními potřebami pro věc socialistické revoluce. V podmínkách zralého socialismu se sociálně politický základ státu pozvedá na novou kvalitativní úroveň. Rozvojem reálného zespolečenštění výrobních prostředků, vytvořením sociální struktury neantagonistických tříd, které se stále více sbližují, a pevným zakotvením marxisticko-leninské ideologie v širokých masách se vytváří pevná morálně politická jednota všeho lidu. Tím vznikají také podmínky pro účast všeho lidu na věcech státních, a zvláště pro jeho účast na moci. V současnosti se v Sovětském svazu, který už dospěl do tohoto vývojového stadia, účastní všichni plnoprávně na státních záležitostech.

Jak potvrzují bohaté a dlouholeté zkušenosti socialistických zemí, k úspěšnému rozvoji socialistické státnosti v naznačeném směru podstatně napomohla skutečnost, že komunistické strany těchto zemí dokázaly podchytit a stimulovat revoluční aktivitu širokých vrstev pracujících různých národů a národností v adekvátních státoprávních formách. Klíčový význam mělo vypracování leninské koncepce federace jako formy sjednocení národů a národností v intencích zájmů dělnické třídy a všech pracujících, k jejímuž uskutečnění došlo poprvé v dějinách v SSSR.

Význam socialistické federace jako specifické formy státního zřízení není dán samozřejmě žádnou její nepodmíněnou imanentní hodnotou, nýbrž jediné tím, jak *v daném historickém kontextu odpovídá objektivním potřebám* rozvoje podstatného obsahu socialistického státu, to jest především jak napomáhá uplatnění demokratického centralismu, jehož prostřednictvím dochází k sjednocování progresivních sil pod vedením dělnické třídy a koneckonců i nejefektivnějšímu rozvoji socialistického výrobního způsobu. Jak víme, zakladatelé vědeckého komunismu právě s ohledem na tyto obsahové zřetele dávali vzhledem k tehdejším zkušenostem třídních bojů a jmenovitě zkušenostem s buržoazní federací zásadně přednost unitární formě státu, řešící otázku národního sebeurčení ve vícenárodním státu nikoli federací, ale autonomií. Vždy však stavěli na první místo obsahové zřetele a to je vedlo k tomu, že se v jednotlivých případech (například v případě Irska utlačovaného Angličany) nerozpačkovali dát přednost federaci před jednotným centralizovaným státním zřízením. Stejně přistupoval k otázce federace i V. I. Lenin. Vyjadřuje stanovisko bolševiků napsal: „Jsme zásadně proti federaci, neboť oslabuje ekonomický svazek, je to nevhodný typ pro jednotný stát... Jsme pro autonomii pro všechny části... Autonomie je náš plán výstavby demokratického státu...“ [Lenin 19,

1958: 498—501]. V době Říjnové socialistické revoluce se však vytvořily podmínky, které vyžadovaly, aby komunistická strana znovu posoudila funkčnost federace v socialistické státní výstavbě. Za situace, kdy v důsledku dřívějších negativních zkušeností s politikou velkoruského šovinismu se řada národů a národností nejprve oddělila od Ruska, se ukázala *orientace na socialistickou federaci jako optimální*. Že leninská koncepce socialistické federace není opuštěním, ale naopak naplněním zásadního přístupu k otázce forem státního zřízení z podstatných obsahových hledisek, je zřejmé z tohoto Leninova prohlášení: „... federace, kterou zavádíme a budeme zavádět, bude nyní právě nejspolehlivějším krokem k nejpevnějšímu spojení různých národů Ruska v jednotný demokratický centralizovaný sovětský stát.“ [Lenin 17, 1954: 202] Všechno ukazuje, že socialistická federace v leninském pojetí bude široce využitelnou a plně funkční státoprávní formou úpravy národnostních vztahů i v zemích, jež v budoucnu vykoučí cestou k socialismu.

Základní charakteristické rysy praktické realizace celkového společenského sebeurčení socialistických národů a národností určují dvě vzájemně spjaté zákonité tendence: tendence k jejich všestrannému rozkvětu a tendence k jejich stále těsnějšímu sblížení.⁽³⁾ *Ve své dialektické jednotě* představují objektivní zákonitost vývoje socialismu. Sblížení je podmínkou rozkvětu a naopak rozkvět napomáhá sblížení — přirozeně *vedoucí a hlavní* je tu zásadně tendence ke sblížení. Sblížení znamená *prohloubení internacionalizace*. V rámci světové socialistické soustavy jde o mezinárodní socialistickou integraci. Vede k výrazně vyšším stupňům technologického a ekonomického zespolečenšťování. Ve sféře politické znamená další utužení politických vazeb národů socialistické soustavy, ve sféře ideologicko-kulturní ještě intenzivnější vzájemnou výměnu a osvojování si nejvýznamnějších duchovních hodnot, ve sféře životního způsobu posilování obecných rysů socialistického životního způsobu každého socialistického národa. Rozkvět znamená progresivní vývoj, vzestup jednotlivých socialistických národů a národností ve všech sférách jejich společenského života a tohoto života jako celku.

Skutečnost, že společenský rozvoj jednotlivých socialistických národů a národností probíhá všude podle stejných obecných zákonitostí, nemůže být ovšem důvodem pro *jednostranné vyzdvihování pouze obsahu* těchto procesů a přezírání či bagatelizování významu jejich *národních formy*. Chápat společenský rozvoj či rozkvět socialistických národů a národností jako jakýsi proces o sobě, jako proces národnostně neutrální a nebrat přitom v úvahu národnostní specifika, jimiž je podstata tohoto procesu prostředkována, by byla teoretická chyba, která by mohla vést k neblahým důsledkům v praxi. Ještě vážnější a nebezpečnější mohou být praktické dopady opačné krajnosti, to jest přeceňování národnostních specifik a zájmů a nedoceňování obecných zákonitostí a internacionálních zájmů. „Odrhnutie národného od internacionálneho znamená nevyhnutne ústup z triednych pozícií a vyústenie do nacionalizmu. Izolácia internacionálneho od národného vedie k abstraktnému a bezobsažnému internacionalizmu“ [Desať rokov ... 1978: 33].

(3) Po druhé světové válce bylo zkušeností z výstavby socialistické federace podle leninských principů s úspěchem využito v zemích lidové demokracie. U nás po konečném nastolení moci dělnické třídy v únoru 1948 byla při řešení národnostních vztahů především prosazována obsahová, sociálně ekonomická stránka, umožňující vyrovnávání úrovně Slovenska na úroveň českých zemí. Nebyly však doceněny aspekty týkající se forem řešení vztahů mezi našimi národy, především státoprávní formy. Odpovídající řešení znamenal teprve ústavní zákon o československé federaci z roku 1968.

Tendence k rozkvětu a tendence k sblížení socialistických národů a národností se uskutečňují v dialektické jednotě jako vzájemné prostupování národního a internacionálního principu. A to tak, že každý z těchto principů vystupuje jako jednota vnitřních i vnějších momentů procesů výstavby socialismu a komunismu toho kterého socialistického národa či národnosti. „Národní zájmy se uskutečňují v jednotě s internacionálními zájmy. Proto nelze zkoumat internacionalismus pouze jako vztah k druhým národům a internacionální zájmy pouze jako vnější zájmy. Internacionální zájmy jsou nerozlučně spjaty s vnitřním životem národů a národností. Internacionální zájmy jsou vázány nejen na potřeby rozličných mezinárodních společenství, ale i na potřeby jednotlivých národů a národností“ [Kaltachčjan 1976: 333]. V jednotě internacionálního a národního je rozhodující internacionální, neboť vyjadřuje to, co je v příslušných procesech obecné, podstatné a zákonité. Avšak pro to se ještě národní princip nestává překážkou ve vývoji. V konkrétní podobě socialistického vlastenectví mu připadá zákonitě nutná funkce pozitivní hybné síly progresivního společenského vývoje. Přistupovat tedy k národnímu principu v kvalitativně nové podobě socialistického vlastenectví jen jako k pozůstatku starého řádu, jako k překážce a retardujícímu činiteli a počítat s postupnou atrofií socialistického vlastenectví, a nechávat jej jako jediné adekvátní formu vývoje při přechodu od kapitalismu ke komunismu, znamená nebrat na vědomí, že internacionální je nemyslitelné bez národního. V souvislosti s tím nutno též odmítnout představu, že snad z hlediska velkých časových period nejde nikdy o *současnou* existenci dvou tendencí, že po vzniku socialistických národů a národností může už mít místo jen jedna tendence — tendence internacionalizační.

Z toho, co bylo řečeno, vyplývá, že v období přechodu od kapitalismu k socialismu a v socialismu je v řešení národnostní otázky hlavním úkolem sjednocení pracujících různých národů a národností, rozvoj bratrské spolupráce mezi nimi, překonání dosavadních rozdílů v jejich sociálně ekonomické a kulturní úrovni a dosažení jejich faktické sociální rovnosti. Na této cestě dochází zákonitě k rozkvětu socialistických národů a současně i k jejich stále hlubšímu sblížování, vzájemnému pronikání a obohacování jejich kultur. Tím se zároveň vytvářejí podmínky k postupnému formování vyššího typu mezinárodní pospolitosti lidí, jejímž konkrétním historickým případem je pospolitost sovětského lidu v současné etapě rozvinutého socialismu. Všemi těmito procesy se prohlubuje socialistický charakter principu sebeurčení národů, který se uskutečňuje pod vedením dělnické třídy. V organické jednotě s přeměnami na ostatních úsecích společenského života se tak přibližuje i perspektiva úplného a konečného vyřešení národnostní otázky vůbec.(4)

(4) Konečným cílem řešení národnostní otázky je splynutí národů vytvořením všelidské beznárodní pospolitosti. K tomu může dojít až v úplném komunismu na celém světě. V komunistické společnosti, která by byla vybudována s předstihem v jednotlivých zemích, respektive oblastech světa, však — podle názorů některých marxistických teoretiků — národy ještě zcela nezaniknou, nýbrž se promění v národy komunistické „Národy se uchovávají i poté, co proběhne přechod sovětské společnosti od socialismu ke komunismu... Sovětské socialistické národy přerostou ve svou nejvyšší formu — v komunistické národy... Komunistické národy nebudou novým historickým typem národů, ale pouze nejvyšším a posledním stupněm vývoje socialistických národů. Nazývat je komunistickými je třeba proto, že jejich základní rysy a znaky budou mít komunistický charakter.“ [Camerjan 1973 : 241]

Литература

- Camerjan, I. P.: *Těoretičeskije problemy obrazovanija i razvitija sovětskogo mnogo-nacionalnogo gosudarstva*. Moskva, Nauka 1973.
- Desať rokov Československej federácie*. Bratislava, Pravda 1978.
- Interview s. L. I. Brežněva listu Pravda*. Nová doba 1980/3.
- Kaltachčjan, S. T.: *Leninizm o suščnosti nácii i puti obrazovanija internacionalnoj obščnosti ljuděj*. Moskva, Izdatělstvo Moskovskogo universitěta 1976.
- Lenin, V. I.: *O národnostní a koloniální otázce*. Praha, SNPL 1958.
- Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 10. Praha, SNPL 1954; sv. 17. Praha, SNPL 1954; sv. 19. Praha, SNPL 1958; sv. 27. Praha, SNPL 1954; sv. 29. Praha, SNPL 1955.
- Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*, sv. 35. Praha, Svoboda 1971.
- Pomaizl, K.: *Marxismus a národnostní otázka*. Praha, Horizont 1978.
- Rudé právo*. 22. květen 1980.
- Starušenko, G. B.: *Princip samoopredělenija narodov i nacij vo vněšnej politike sovětskogo gosudarstva*. Moskva, Izdatělstvo Instituta meždunarodnych otnošenij 1960.
- Šindelka, J.: *Národnostní otázka*. Praha, SNP 1972.

Резюме

И. Гоушка: Буржуазное и социалистическое самоопределение наций

Право на самоопределение наций в смысле права на свободное политическое отделение от угнетающей нации является правом на полное самоопределение нации или же правом данной нации определять без всякого иностранного вмешательства не только свои политические, но и экономические, социальные и культурные отношения как внутренние так и внешние. В мире капитализма в международных отношениях проблемы национального и государственного суверенитета постоянно нарастают. Если для официальной идеологии империалистических держав принцип самоопределения наций является признанной нормой, то для прагматически направленного классового сознания господствующей буржуазии, находящего отражения в ее практической политике, являющейся сущностью этого сознания, наоборот оказывается нормой, практическая применимость которой зависит исключительно от того, в какой мере она в данном случае соответствует ее собственным, т. е. специфическим и партикулярным классовым интересам. Только в национальном движении, возглавляемом рабочим классом, принцип национального самоопределения может реализоваться действительно принципиально, т. е. так, что бы последовательно выражать настоящие интересы нации или же объективные интересы самых широких масс трудящихся. По своей общедемократической форме принцип национального самоопределения определен лишь абстрактно, конкретно он может определиться только по своему существенному социальноэкономическому и классовому содержанию в данном месте и времени. Существенное содержание национального самоопределения в социалистической революции определяется тем обстоятельством, что эта задача, хотя сама по себе еще не социалистическая, находится в подчиненной связи с социалистическими системными уровнями и с формирующейся социалистической системой как целым, или же она представляет собой задачу социалистического строительства и шаг к социализму. Рабочий класс реализуя со всей последовательностью элементы данного принципа и соединяя их с дальнейшими, соответствующими потребностям новой общественной организации, развивает этот принцип в его первоначальном восприятии и поднимает его на новый, исторически более высокий уровень. Таким образом буржуазно-демократическому принципу национального самоопределения противопоставляется принцип социалистического самоопределения наций.

Summary

Houška J.: Bourgeois and Socialist Self-determination of Nations

The right of the self-determination of nations in the sense of the right of free political separation from the oppressing nation is the right of a total self-determination of the nation, i. e. the right of the given nation to determine, without any foreign interference, both its internal and external political as well as economic, social and cultural relations. For the official ideology of imperialist powers the principle of the self-determination of nations represents an acknowledged norm, whereas for the pragmatically oriented class consciousness of the ruling bourgeoisie, asserting itself in its practical policy (which is the actual substance of the mentioned official consciousness), it is a norm whose practical applicability depends exclusively upon the extent to which, in any given case, it corresponds to its own, i. e. specific and particular class interests. It is only in a national movement headed by the working class that the principle of national self-determination can be realized truly on principle, i. e. so as consequentially to express the genuine interests of the nation — in other words, the objective interests of the broadest masses of working people. In its generally democratic form, the principle of national self-determination is defined very abstractly, while its concrete definition can be presented only in terms of its essential socio-economic and class content in the given time-space. The essential content of national self-determination in the socialist revolution is determined by the fact that this task, though not yet socialist by itself, is in a subordinate relation to socialist system levels and to the arising socialist system as a whole, i. e. it represents a task of socialist construction and a step toward socialism. By developing the progressive elements of the given principle to the full and interlinking them with further ones that correspond to the needs of the new social organization, the working class surmounts this principle in its original conception lifting it to a new, historically higher level. Thus the bourgeois democratic principle of national self-determination is in opposition to the principle of the socialist self-determination of nations.